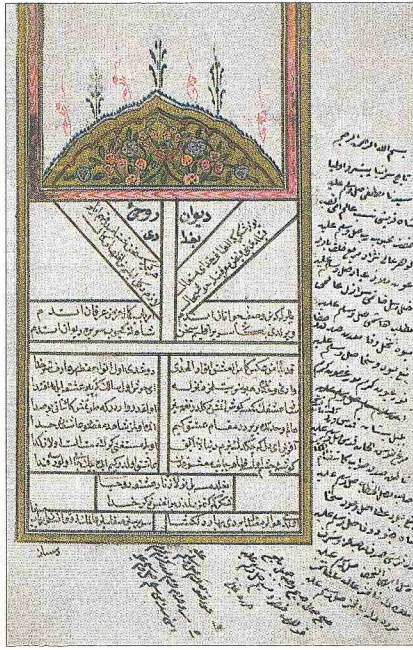
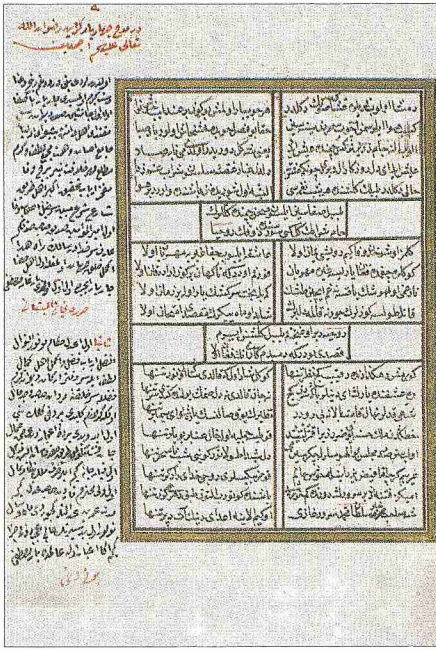

Rûhî-i Bağdâdî divanının ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Nâfiz Paşa, nr. 902)

anlatımında sadeliği tercih edip külfetli sözlerden kaçınmıştır. İçtenlik ve lirizmin hâkim olduğu gazellerinde rindane bir üslup vardır. Çoğunlukla aruz vezninin düz kalıplarını tercih eder ve bunları hatızsı kullanır. Şiirlerinde en çok oğlu Fazlî ile de dost olduğu bilinen hemşehri Fuzûlî'nin etkisi ve aynı coğrafyada kendisiyle benzer bir hayatı yaşayan Fuzûlî'ye bağlılığı hissedilir. Öte yandan Hurûfî şairi Nesîmî'yi hem meşrep hem söyleyiş yönünden önemsendiği görülür.

Rûhî'nin günümüze ulaşan eseri *Külliyyât-ı Eş'âr-ı Rûhî-i Bağdâdî* adıyla 1287'de (1870) İstanbul'da basılan divanıdır. Ancak burada kaside, tarih ve gazelleri eksiktir. Divanın ilmî neşrini gerçekleştiren Coşkun Ak (bk. bibl.) çeşitli nüshalar üzerinde yaptığı inceleme sonunda şaire ait ikisi manzum mektup olmak üzere kırk kaside, değişik kişiler için yazılmış altı mersiye, bir terkihibend, bir terciibend, üç muşşer, iki müsemmen, yedi müseddes, bir muhammes, doksan dört tarih, iki murabba, üç değişik beyitli manzume, bir muamma, sekiz gazelin tahmisi, 1115 gazel, yirmi sekiz rubâî, yirmi altı kıta ve padişahı öven dokuz beyitlik bir manzume tesbit etmiştir. Rûhî'nin ölümsüz eseri hiç şüphesiz terkihibendidir. Hayatının sonlarına doğru yazdığı anlaşılan, Hâkim Meh-

med Efendi, Cevrî, Sâmî, Fehîm, Sünbülzâde Vehbî, Abdî, Râşid Efendi, Şeyh Galib, Leylâ Hanım, Ziyâ Paşa, Kâzım Paşa ve Muallim Nâci gibi pek çok şairin nazîre yazdığı ve bazılarıyla birlikte basıldığı (İstanbul 1304) terkihibend sahasında eşsiz kabul edilmektedir. Rûhî'nin tenkitçi ve alaycı yönünü gözler önüne seren on yedi bentlik bu eserde şair gerçek dervişlere karşılık riyakâr, kalpleri paslı, imanı zayıf kişilerden de bahsetmiş, cömert geçinen, ellerinden bir dirhemi alınca kıyametler koparanlara çatmış, daima mihnet ve meşakkat içinde bulunan rindlerin hali için Allah'a serzenişte bulunmuştur. Ayrıca felekten şikâyet ederek dünyanın fâniliğini anlatmış, paranın gücünü, insanların paraya esir oluşunu dile getirip mürvetsiz kişilerden ihsan bekleyenlere, hırs ve tamah sahibi kişilere, şan ve şöhrat düşkünlerine, âlim geçinen cahillere, sahte müridlere çatarak dünyada değer verilen boş şeylere lânet yağdırmıştır. Terkihibend, onun bizzat gözlem ve tecrübelerini aktarmak bakımından önemli olduğu gibi XVI. yüzyıl toplumunun aksayan yönlerini göstermesi bakımından da değerli bir belge niteliğindedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Bağdatlı Rûhî Divânı - Karşılaştırmalı Metin (haz. Coşkun Ak), Bursa 2001, I-II; Ahdi, *Gülşen-i Şuarâ*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, nr. 774, vr. 99;

Beyânî, *Tezkire*, İÜ Ktp., TY, nr. 2568, vr. 36^b; Kafzâde Fâizî, *Zübdetü'l-eş'âr*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2726, vr. 67^a; Esrâr Dede, *Tezkire*, Millet Ktp., Ali Emîrî, nr. 756, vr. 160; Gibb, *HOP*, III, 186; Şehâbeddin Süleyman, *Târîh-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*, İstanbul 1328, s. 124-134; *Sicill-i Osmânî*, II, 421; *Osmanlı Müellifleri*, II, 182-183; Mehmed Tefvîk [Mesnevihan], *Mecmûa-i Terâcîm*, İÜ Ktp., TY, nr. 192, vr. 21^a; TYDK, II, 223; Vasfi Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1964, s. 388-392; Coşkun Ak, *Bağdatlı Rûhî: Hayatı, San'atı, Eseri ve Bütün Şiirlerinin İncelenmesi* (doçentlik tezi, 1982), Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak.; Sabri F. Ülgener, *Zihniyet, Aydınlar ve İzm'ler*, Ankara 1983, s. 28-38; Hamza Tanyaş, *Bağdatlı Ruhi ve Ziya Paşa: Terkibi Bentler ve Terci-i Bent*, Ankara 1995, s. 10-18; Cemal Kurnaz, "Çağının Cesur Bir Tanığı: Bağdatlı Ruhi", *TKA*, XXXII/1-2 (1994), s. 263-282; İdris Kadioğlu, "Bağdatlı Ruhi'nin Terki-i Bendinde Sosyal Gerçekler ve Tenkit", *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, II/4, Diyarbakır 2004, s. 205-234; Nihat Öztoprak, "Ruhi'nin Şiir Anlayışı", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, sy. 12, İstanbul 2005, s. 101-136; İ. Hakkı Aksayak, "Gelbolulu Mustafa Âlî'nin Bağdatlı Rûhî'ye Etkisi", *Bilgi*, sy. 33, Ankara 2005, s. 137-147; Abdülbaki Gölpınarlı, "Ruhi-i Bağdâdî", *AA*, IV, 1370-1373; Halil Erdoğan Cengiz, "Rûhî", *TDEA*, VII, 354-356.

COŞKUN AK

RÛHÎ ÇELEBİ

(ö. 928/1522)

Osmanlı tarihçisi, şair ve ilim adamı.

Fahreddin er-Râzî'nin soyundan geldiği belirtilir. Şeyhülislâm Zenbilli Ali Efendi'nin beş oğlundan biri olup Muhyiddin Mehmed Şah'ın küçüğüdür. Kaynaklarda Mevlânâ Fâzıl, Fâzıl Çelebi ve Rûhî olarak da geçmektedir. Asıl adı Fâzıl, mahlası Rûhî olmalıdır. Rûhî Çelebi tahsilini kısa sürede tamamladıktan sonra müderris olarak görevlendirildi. Bu arada hac farzasını yerine getirdi. Çok genç yaşta Sultan II. Bayezid'in ve Osmanlı devlet adamlarının dikkatini çekti. 909-917 (1503-1511) yıllarına ait in'âmat kayıtlarında "müşâhrehorân" içinde zikredilen şairler arasında adı geçen Rûhî'nin Rûhî Çelebi ile aynı kişi olup olmadığı konusunda bir açıklık yoktur (Erünsal, sy. 10-11 [1981], s. 306-336). Onun bir süre müderrislik yaptıktan sonra Dîvân-ı Hümayun'da kâtip sıfatıyla çalışmaya başladığı belirtilmektedir. Tarihinde müşahedelerine dayanan ayrıntılı bilgiler, Rûhî Çelebi'nin "küçük kıyamet" diye nitelendirilen 915 (1509) İstanbul depreminden hemen sonra II. Bayezid ile Edirne'ye gittiğini göstermektedir. Latîfî'ye göre Rodos adasının fethi sırasında (928/1522) İstanbul'da vefat etti ve Zeyrek Yokuşu'nda babası

nın kabrinin bulunduğu Zenbilli Ali Efendi Muallimhânesi'nin bitişindeki aile kabristanına defnedildi. Dönemin ileri gelen şairlerinden sayılan Rûhî Çelebi'nin şiirlerinde kullandığı dil çağdaşlarınkine nisbetle oldukça sadedir.

Tevarîh-i Âl-i Osmân adlı bir tarihin Rûhî mahlaslı bir kişiye ait olduğu bilinmektedir. J. H. Mordtmann, Âlî Mustafa Efendi ve Münecimbaşı Ahmed Dede'nin nakillerine dayanarak bu eserin Rûhî-i Edirnevî'ye atfedilen tarih olduğu kanaatine varmıştır. Bursalı Mehmed Tâhir ise "Târîh-i Âl-i Osmân"ı yazanın Zenbilli'nin oğlu Rûhî Fâzıl Çelebi olduğuna işaret etmektedir. II. Bayezid'e yakınlığı ve Divân-ı Hümâyûn'da kâtip olduğu, bu sebeple padişahla birlikte İstanbul ve Edirne'de bulunması gerektiği göz önüne alınırsa bu eserin Rûhî Çelebi tarafından yazıldığı söylenebilir. Nitekim eserin II. Bayezid'in arzusu üzerine telif edildiği kitapta verilen bilgilerden anlaşılmaktadır. *Tevarîh-i Âl-i Osmân*, Osmanlı Devleti'nin başlangıcından 917 (1511) yılında Yavuz Sultan Selim'in babasına baş kaldırmasına kadar vuku bulan olayları içermektedir. II. Bayezid döneminden önceki hadiseler diğer Osmanlı kroniklerinin birçoğunda görüldüğü gibi daha evvel yazılmış eserlerden derlenmiştir. Rûhî Çelebi'nin sade bir dille yazdığı tarih "mebâdî" ve "metâlib" başlıkları altında iki kısımdan meydana gelmektedir. Çeşitli konulara dair olan birinci kısım iki bölüme, ikinci kısım sekiz bölüme ayrılmış olup her bölüm bir padişahın devrine aittir. Rûhî'nin eserinden başta Lutfi Paşa, Âlî Mustafa Efendi ve Münecimbaşı Ahmed Dede olmak üzere birçok Osmanlı tarihçisi yararlanmıştır. Eserin bilinen beş nüshası Berlin Staatsbibliothek'te (Tübingen MS, Or., 4, nr. 821), Oxford Bodleian Kütüphanesi'nde, Celazir Bibliothéque-Musée'de, Edirne Selimiye Bâdi Efendi Kütüphanesi'nde ve M. Fuad Köprülü'nün kitapları arasında bulunmaktadır. Ancak son araştırmalarda Edirne'deki yazmanın Rûhî'ye ait bir eser değil anonim bir kitap olduğu anlaşılmıştır (TTK Belgeler, s. 359). Oxford Bodleian Kütüphanesi'ndeki nüshanın da ona aidiyeti konusunda şüpheler vardır. Bu nüsha Yaşar Yücel ve Halil Erdoğan Cengiz tarafından yayımlanmıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Rûhî Târîhi (TTK Belgeler, XIV/18 [1992] içinde, tıpkı basımı ile birlikte nşr. Yaşar Yücel – Halil Erdoğan Cengiz), s. 359-472; Abdülkâdir Efendi, *Münşeât Mecmuası*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Edebiyat, nr. 487, vr. 125^b; Sehi, *Tezkire*, s. 127; Latîfi, *Tezkiretû's-şu'arâ ve tabsratû'n-nuzamâ*

(haz. Rıdvan Canım), Ankara 2000, s. 281-282; Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, s. 308; Kınalızâde, *Tezkire*, I, 424; Müstakimzâde, *Mecelletü'n-nisâb*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 628, vr. 242^a; *Sicill-i Osmânî*, II, 421; *Osmanlı Müellifleri*, III, 54; Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, s. 479; V. L. Ménage, "Edirne'li Rûhî'ye Atfedilen Osmanlı Tarihinden İki Parça", *İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, Ankara 1976, s. 311-333; Babin-ger (Üçok), s. 48-49; a.mlf. – [Christine Woodhead], "Rûhî", *EP* (İng.), VIII, 594; Halil İnalıcık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*, Ankara 1987, I, 61; Yusuf Küçükdağ, *II. Bayezid, Yavuz ve Kanûnî Devirlerinde Cemâli Ailesi*, İstanbul 1995, s. 127-132; J. H. Mordtmann, "Rûhî Edrenewî", *MOG*, II (1925), s. 129-136; İsmail Erünsal, "Türk Edebiyatı Tarihi'nin Arşiv Kaynakları I: II. Bayezid Devrine Ait Bir İn'âmât Defteri", *TED*, sy. 10-11 (1981), s. 306-336; M. K. Özergin, "Rûhî", *İA*, IX, 764-765.

YUSUF KÜÇÜKDAĞ

RUHSAT

(الرخصة)

Bazı mazeretlerden dolayı
aslı hükmün gereğine uymamayı
meşrû hale getiren
geçici hüküm.

Sözlükte "kolaylık" anlamına gelen **ruhsat** kelimesi, fıkıh usulü terimi olarak şer'an geçerli mazeretlere binaen normal durumlara ait aslı hükmün (azîmet) gereğine uymamayı meşrû hale getiren, kolaylaştırma esasına dayalı geçici hükmü ifade eder (azîmet ve ruhsatın anlamlarıyla ilgili farklı yaklaşımlar için bk. Abdülazîz el-Buhârî, II, 298-299). Meselâ normal şartlarda şarap içmek haram iken susuzluktan ölme tehlikesinin bulunduğu durumlarda buna müsaade edilmiştir. Yine normal şartlarda ramazan orucunun vaktinde tutulması farz olmakla birlikte seferlilik halinde bunun ertelenmesine izin verilmiştir. Belirli durumlara bağlı olarak verilen bu müsaade ruhsat adını alırken normal şartlar altında aynı fiilin hükümleri **azîmet** diye adlandırılır. Ruhsat kavramının fıkıh literatüründe diğer başlıca kullanımları şunlardır: 1. Kolaylık ve kolaylaştırma (yüsr ve teysîr) prensibi anlamıyla ruhsat, başta istislâhî ihtihad olmak üzere fikhî meseleleri çözüme kavuştururken izlenen bütün ihtihad yöntemlerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu anlayışı yansıtan, "Meşakkat teysîri celbeder" ilkesi (*Mecelle*, md. 17) fıkıhın tamamını kuşattığı kabul edilen beş küllî kaideden birini oluşturur. Bu anlamıyla ruhsat ve dayandığı deliller, ruhsatın daha dar kapsamlı diğer kullanımlarını da destekleyen meşruiyet temeli niteliğindedir. Fıkıhın hemen bütün bölümlerinde kendisine atıfta bulunulan bu ilkeyle ilgili teorik incelemeler daha çok kavâid kitaplarında yer almıştır. 2. Kişinin fıkıh mezheplerinin farklı ihtihadları arasında kendine en kolay geleni seçmesi anlamıyla ruhsat (tettebbuu'r-ruhas) ihtihad ve taklid bahislerinin önemli kavram ve meselelerinden biridir (bk. TELFİK). 3. Hanefî usul eserlerinde icmâin sarîh yolla oluşması azîmet, sükût yoluyla oluşması ruhsat olarak nitelenir. 4. Fıkıh usulünde hadisin gerek zaptı gerekse edası konusunda asıl kabul edilen şekiller azîmet, kolaylaştırma ilkesinden destek alınıp tecvîz edilenler ruhsat diye anılır (Şemsüleimme es-Serahsî, I, 379-380). 5. Fûrû eserlerinde ibâha ve ruhsatın izin ve müsaade mânası esas kabul edilerek bir nesnenin tüketilmesi veya menfaatinden yararlanılması için ilgili kişinin başkalarına izin vermesi de ibâha ve aynı anlamda olmak üzere ruhsat kavramıyla ifade edilir (ruhsat kavramıyla ilişkili olan veya karıştırılabilen bazı kavram ve meseleler için bk. Dönmez, s. 266-268).

Ruhsat kelimesi ve türevleri hadislerde sözlük anlamı yanında fıkıh usulündeki terim mânasına yakın biçimde kullanılır (meselâ bk. *Müsned*, II, 108; IV, 158; ayrıca bk. Wensinck, *el-Mu'cem*, "rḥṣ" md.). Kolaylığın, kolaylaştırmanın, zorluk ve sıkıntıyı gidermenin İslâm dininin temel ilkelerinden olduğunu belirten, dolayısıyla ruhsat düşüncesine dayanak teşkil eden birçok âyet ve hadis bulunduğu gibi (meselâ bk. el-Bakara 2/185; el-İnşirâh 94/5-6; Buhârî, "İmân", 29; Nesâî, "İmân", 28), bazı ruhsat hükümlerini destekleyen özel deliller de vardır. Meselâ zorda kalanın -belirli ölçüler dahilinde- haram yiyeceklerden yemesinin günah olmadığı (el-Bakara 2/173; el-Mâide 5/3; el-En'âm 6/119, 145; Dârimî, "Muḥaddime", 56, "Eḏâhî", 24), ağır baskı altında olan kişinin söz ve eylemlerinden dinen sorumlu olmayacağı, hatta -kalbinden inancı koruyarak- Allah'ı inkâr sözlerini söyleyebileceği (en-Nahl 16/106; İbn Mâce, "Talâk", 16) ifade edilmiştir.

Bazı âlimler azîmet ve ruhsatı hükme konu olan fiilin (el-mahkûm fih), usulcülerin çoğunluğu ise hükmün sıfatı olarak kabul eder. Birinci görüşte olanlara göre meselâ yolcunun ramazan orucunu vaktinde tutması azîmet, erteleme ruhsat diye nitelenirken çoğunluğa göre orucu vaktinde tutmanın hükmü azîmet, erteleme hükmü ruhsattır. Azîmet ve ruhsatın teklifi hükümlerden mi vaz'î hükümlerden mi sayılması gerektiği hususu da usul âlimlerince tartışılmıştır. Bir grup âlim şâriin normal durumu aslı hükümlerin de-